

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 144 (№ 5)

Ч. 1. Історичні науки

Київ – 2019

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно

Фахове видання
з історичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 1328 від 21 грудня 2015 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 22632-12532ПР від 24 квітня 2017 року

Друкується за рішенням:
Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 11 від 18 квітня 2019 р.)

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія).

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Кивлюк О. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Муляр В. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)

Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Арменія, Єреван)

Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України (Україна, Київ)

Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з історичних наук:

Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Дробот І. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Журба М. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)

Мезга М. М., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Старобільськ)

Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Сушко О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Шاپовал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 144 (№ 5). Ч. 1. Історичні науки. – 165 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

ISSN 2076-1554

NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY

Academy of Sciences of Ukraine

Publishing House Hileya

Hileya
SCIENTIFIC BULLETIN

Volume 144 (No. 5)
Part 1. Historical sciences

Kyiv – 2019

The collection is founded in 2004. Printed on a monthly basis

**Scientific professional publication
on history order of the Ministry of Education and Science
No. 1328 dated 21 December, 2015 (re-registration)**

Certificate of printed mass media's state registration (re-registration): Series KB № 22632-12532IIP from April 17th, 2017

Printed by decision
of National Pedagogical Dragomanov University (protocol № 11 dated April 18, 2019)

The collection is a member of international database

Google Scholar; Index Copernicus (Poland); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (India).

Honored Chief Editor:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Chief Editor:

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Co-editor:

Kyвлиuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Senior Scientist, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Muliar V. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Zhytomyr)

Editorial board:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Zelenkov A. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)

Kolesnyk V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Myrzakhanian R., Doctor of Historical Sciences, (Armenia, Ierevan)

Mykhalchenko M. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Rafalskii O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Saveliev V. L., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Soldatenko V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, (Ukraine, Kyiv)

Stepyko M. T., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Editorial board Historical Sciences:

Voitsekhivska I. N., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Drobot I. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Zhurba M. A., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Lazko G. G., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Minsk)

Lysak V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Mariupol)

Mezga M. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Belarus, Homel)

Mykhailiuk V. P., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Starobilsk)

Stoian T. A., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Sushko O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Chernega L. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv, National Pedagogical Dragomanov University)

Shapoval Y. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Hileya: Scientific Bulletin. – Kyiv : «Publishing house «Hileya», 2019. – Volume 144 (№ 5). Part 1. Historical Sciences. – 165 p.

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of formation of informational civilization. The main headings cover areas of historical, philosophical and political sciences. It is designed for specialists in the humanities and socio-political sciences.

ПРЕДСТАВНИЦТВА
збірника «Гілея: науковий вісник» в Україні

Вінницьке представництво

(Вінницький національний технічний університет)
керівник Денисюк С. Г., доктор політичних наук, професор
e-mail: sg_denisiyk@mail.ru

Дніпропетровське представництво

(Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара)
керівник Вершина В. А., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: vivi.dp@ukr.net

Запорізьке представництво

(Запорізький національний технічний університет)
керівник Ємельяненко Є. О., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Івано-Франківське представництво

(Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
керівник Дзвінчук Д. І., доктор філософських наук, професор
e-mail: fuid@ua.fm

Луганське представництво

(Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, м. Старобільськ)
керівник Михайлюк В. П., доктор історичних наук, професор
e-mail: vital_mih@ukr.net

Львівське представництво

(Національний університет «Львівська політехніка»)
керівник Карівець І. В., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: sacre@ukr.net

Маріупольське представництво

(Маріупольський державний університет)
керівник Булик М., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: vorlok@ukr.net

Миколаївське представництво

(Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського)
керівник Макарчук С. С., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: rvgreabis@farlep.mk.ua
координатор Шкуренко К. О., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: sh_kamila@mail.ru

Одеське представництво

(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)
керівник Барвінська П. І., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: barwinskaja@ua.fm

Подільське представництво

(Подільський державний аграрно-технічний університет,
м. Кам'янець-Подільський)
керівник Колосюк І. А., кандидат філософських наук, доцент
e-mail: ikolosyuk@ukr.net

Полтавське представництво

(Полтавський факультет Національної юридичної академії
України ім. Ярослава Мудрого)
керівник Куцєпал С. В., доктор філософських наук, професор
e-mail: svkutsepal@rambler.ru

Сумське представництво

(Сумський державний університет)
керівник Дегтярьов С. І.,
доктор історичних наук, професор
e-mail: starsergo@bigmir.net

Тернопільське представництво

(Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка)
керівник Кліш А. Б., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: Klish_Andriy@ukr.net

Ужгородське представництво

(Ужгородський національний університет)
керівник Мелеганич Г. І., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: melgi@ukr.net

Уманське представництво

(Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини)
керівник Кривошея І. І., кандидат історичних наук, доцент
e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

Харківське представництво

(Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»)
керівник Владленова І. В., доктор філософських наук, професор
e-mail: vladlenova@email.ua

Хмельницьке представництво

(Хмельницький національний університет)
керівник Гоцуляк В. М., кандидат політичних наук, доцент
e-mail: gotsylak@ukr.net

Черкаське представництво

(Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького)
керівник Васильчук Є. О., доктор політичних наук, доцент
e-mail: vasilchuk84@bk.ru

Чернігівське представництво

(Чернігівський державний інститут економіки і управління)
керівник Горобець С. М., молодший науковий співробітник
e-mail: olen-g@yandex.ru

ПРЕДСТАВНИЦТВО

збірника «Гілея: науковий вісник» в Азербайджані

(Національна Академія Наук Азербайджану, м. Баку)

керівник Махмудов М. А., доктор філософії

e-mail: matlabm@yandex.com

координатор Рагімлі Р., науковий співробітник

e-mail: rus_rahimli@yahoo.com

ПРЕДСТАВНИЦТВА

збірника «Гілея: науковий вісник» в Білорусі

(Академія управління

при Президентові Республіки Білорусь, м. Мінськ)

керівник Алейникова С. М., кандидат соціологічних наук, доцент

e-mail: alejnsvetlana@yandex.ru

(Брестський державний університет імені О. С. Пушкіна, м. Брест)

керівник Шостак Г. В., кандидат педагогічних наук

e-mail: shostak1964@brest.by

(Гомельський державний університет

імені Франціська Скорини, м. Гомель)

керівник Мезга М. М., доктор історичних наук, професор

e-mail: nmezga@gsu.by

ПРЕДСТАВНИЦТВА

збірника «Гілея: науковий вісник» в Польщі

(Університет імені Адама Міцкевича в Познані)

керівник Димчик Р., доктор, викладач,

e-mail: dymczyk@wp.pl

(Інститут історії Академії імені Яна Дługоша в Ченстохові)

керівник Моравец Н., доктор, викладач

e-mail: mornor@wp.pl

Запрошуємо Вас відвідати наш сайт: www.gileya.org

E-mail: gileya.org.ua@gmail.com

**Див. також: Сайт Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського: www.nbuv.gov.ua/portal**

Розділ: Наукова періодика України: журнали та збірники наукових праць

Agencies of collection «Hileya scientific bulletin» in Ukraine

Vinnitsia Agency

(Vinnitsia National Technical University)
Director **Denysiuk S.G.**, Doctor of Political Sciences, Professor
e-mail: sg_denisiyk@mail.ru

Dnipro Agency

Dnipro National Honchara University
Director **Vershyna V.A.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: vivi.dp@mail.ru

Zaporizhia Agency

(Zaporizhia National Technical University)
Director **Iemelianenko E.O.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Ivano-Frankivsk Agency

(Prykarpatskii National Stefanyk University, Ivano-Frankivsk)
Director **Dychkovska G.O.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: go_osmomysl@ukr.net

Luhansk Agency

(Eastern Ukraine National Dal University, Starobilsk)
Director **Mykhailiuk V.P.**, Doctor of Historical Sciences, Professor
e-mail: vital_mih@ukr.net

Lviv Agency

(National University "LvivslaPolitechnika")
Director **Karivets I.V.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: sacre@ukr.net

Mariupol Agency

(Mariupol National University)
Director **Bulyk M.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: vorlok@ukr.net

Mykolaiv Agency

(Mykolaiv National Sukhomlynskyi University)
Director **Makarchuk S.S.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: rvgreabis@farlep.mk.ua
Coordinator **Shkurenko K.O.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: sh_kamila@mail.ru

Odesa Agency

(Odesa National Mechnykov University)
Director **Barvinska P.I.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: barvinskaja@ukr.net

Podilskyi Agency

(Podilskyi National Agro-Technical University, Kamianets-Podilskyi)
Director **Kolosiuk I.A.**, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: ikolosiuk@ukr.net

Poltava Agency

(Poltava Department of National Juridical Academy)
Director **Kucepal S.V.**, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: svkutsepal@rambler.ru

Symu Agency

(Symu National University)
Director **Dehtiarov S.I.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: starsergo@bigmir.net

Ternopil Agency

(Ternopil National Pedagogical Hnatiuk University)
Director **Klish A.B.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: klish_andriy@ukr.net

Uzhgorod Agency

(Uzhgorod National University)
Director **Meleganych G.I.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: melgi@ukr.net

Uman Agency

(Uman National Pedagogical Tychyna University)
Director **Kryvosheia I.I.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

Kharkiv Agency

(National Technical University "KharkivPolitechnical Institute")
Director **Vladlenova I.V.**, Doctor of Philosophical Sciences, Professor
e-mail: vladlenova@email.ua

Khmelnysk Agency

(Khmelnysk National University)
Director **Gotsuliak V.M.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: gotsuliak@ukr.net

Cherkasy Agency

(Cherkasy National Khmelnytskii University)
Director **Vasylychuk E.O.**, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
e-mail: vasilchuk84@bk.ru

Chernigiv Agency

(Chernigiv National Institute of Economy and Management)
Director **Topol O.V.**, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor
e-mail: topololga@ukr.net
Coordinator **Horobets C.M.**, Junior Scientist
e-mail: olen-g@yandex.ru

Agency of collection «Hileya scientific bulletin» in Azerbaijan

(Azerbaijan National Scientific Academy, Baku)
Director **Mahmudov M.A.**, Doctor of Philosophy
e-mail: matlabm@yandex.com
Coordinator **Rahimli R.**, Scientist
e-mail: rus_rahimli@yahoo.com

Agencies of collection «Hileya scientific bulletin» in Belarus

(Management Academy by the President of Belarus Republic, Minsk)
Director **Aleinikova S.M.**, Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor
e-mail: alejnsvetlana@yandex.ru
(Brest National Pushkin University, Brest)
Director **Shostak G.V.**, Candidate of Pedagogical Science
e-mail: shostak1964@brest.by
(Homel National Skoryni University, Homel)
Director **Mezga M.M.**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
e-mail: nmezga@gsu.by

Agencies of collection «Hileya scientific bulletin» in Poland

(Adam Mitskevich University, Poznan)
Director **Dymchyk R.**, Doctor, Lecturer
e-mail: dymczyk@wp.pl
(Institute of History of Dlugosha Academy, Chenstohov)
Director **Moravets H.**, Doctor, Lecturer
e-mail: mornor@wp.pl

You are welcome to visit our webpage: www.gileya.org
e-mail: gileya.org.ua@gmail.com

Also visit: Webpage of National Vernadskyi Library of Ukraine:
www.nbu.gov.ua/portal

Section: Scientific Publications of Ukraine: magazines and collection of scientific papers

УДК 903.59

**БОРОТЬБА ЗА ІСТОРИЧНУ ПАМ'ЯТЬ
БАБИНОГО ЯРУ**
**STRUGGLE FOR THE HISTORICAL MEMORY
OF BABYN YAR**

Братусь І. В.,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент
кафедри образотворчого мистецтва, Київський
університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна),
e-mail: kulturolog@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-8747-2611

Михалевич В. В.,

кандидат культурології, доцент, доцент
кафедри образотворчого мистецтва, Київський
університет ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна),
e-mail: v.mykhalevych@kubg.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0003-4847-5833

Гунька А. М.,

викладач кафедри образотворчого мистецтва,
Київський університет ім. Бориса Грінченка
(Київ, Україна), e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0003-4455-1640

Bratus I. V.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate
Professor, Associate Professor, Department of Fine
Arts, Kyiv University Boris Grinchenko (Kyiv, Ukraine),
e-mail: kulturolog@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-8747-2611*

Mykhalevych V. V.,

*Candidate of cultural studies, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Fine Arts, Kyiv
University Boris Grinchenko (Kyiv, Ukraine),
e-mail: v.mykhalevych@kubg.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0003-4847-5833*

Gunka A. M.,

*lecturer of the Department of Fine Arts, Kyiv
University Boris Grinchenko (Kyiv, Ukraine),
e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0003-4455-1640*

*Проаналізовано особливості збереження історичної пам'яті
про події в Бабиному Яру. Особливості інтерпретації подій тих
часів становлять собою актуальну проблему сучасних дослідників.
Радянський період мав низку факторів подвійних стандартів.*

Ключові слова: Бабин Яр, жертви, історична пам'ять.

*The peculiarities of preservation of historical memory of events in Babyn
Yar are analyzed. Features of the interpretation of events of those times
constitute a topical issue of modern researchers. The Soviet period had a
number of factors of double standards.*

Keywords: Babyn Yar, victims, historical memory.

Сьогодні все більше можливостей для дослідників побачити історико-культурні зрізи боротьби за пам'ять жертв Бабиного Яру. Безумовно, що ця тема не втрачає сьогодні актуальності – вона викликає жваве зацікавлення в широких колах українського та світового суспільства. Саме історичні документи становлять собою одне з джерел правдивої інформації про державну політику щодо Бабиного Яру. Одним з цих джерел є архів КДБ УРСР, що став сьогодні частково

доступним. Спробуємо коротко оглянути деякі документи з цього «джерела».

На сьогодні <http://avr.org.ua> (ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ) виступає одним з лідерів розміщення у відкритому доступі документів ХХ століття щодо різних аспектів історії України. Станом на 2019 рік тут «розміщено у відкритому доступі понад десять тисяч документів з колекції Центру досліджень визвольного руху, та з Фонду 13 Галузевого державного архіву СБУ «Колекція друкованих видань КГБ УРСР», електронні копії яких були передані Львівському національному університету ім. І. Франка». Саме звідси ми візьмемо основні матеріали до теми цієї наукової розвідки.

На сайті <http://avr.org.ua> міститься 26 документів у рубриці «Боротьба КГБ з пам'яттю про Бабин Яр». Перший з них відноситься до 30 вересня 1966 року, останній – 25 вересня 1978 року. Тобто наявний лише певний часовий зріз системної протидії радянської та «альтернативної» точки зору на збереження історичної пам'яті про трагедію Бабиного Яру. На той час це була проблема в контексті не лише українських реалій – багато чинників мали геополітичний характер. На цей період припадає і значний сплеск масової еміграції євреїв в США та Ізраїль. Так (за матеріалами <http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0303/tema01.php>) у 1970–1978 рік з СРСР виїхало всього 174000 євреїв та членів їх родин (1979–1988 – 117000), з них до Ізраїлю 132000, до США 42000 (1979–1988 – 33000 та 84000 відповідно). Вихідці з УРСР при цьому становили значну частину емігрантів.

Конкретні документи вказують на розгортання активності певних верств українського суспільства у боротьбі за право вільно висловлювати своє бачення як подій минулого, так і радянського сьогодення. Так в інформаційному повідомленні від 30 вересня 1966 року (Архіви та колекції: ГДА СБУ – Ф.16. – Спр.949, URL: <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/24864/>) йдеться про 29 вересня 1966 року. В цей день відзначалася 25-та річниця масових розстрілів у Бабиному Яру. Згідно повідомленню на мітинг зібралися приблизно півтисячі людей (зазначається їхня національна та вікова специфіка – євреї, значна кількість активної молоді). До 17:30 було очікування офіційних представників міської влади. Вважалося, що офіційні представники міста мають долучитися до цієї значної дати. Саме байдужість влади викликала обурення мітингувальників.

Одним з основних питань мітингу стала необхідність спорудження пам'ятника на місці трагедії (він з'явиться за 10 років). Це питання постійно відкладалося – влада не хотіла увіковічнювати пам'ять про загиблих з різних причин. Про це так пише один з найбільш відомий дослідників Бабиного Яру Кузнецов: «З самої війни лунали голоси (почав І. Еренбург), що в Бабиному Яру потрібно поставити пам'ятник. Але український ЦК партії, який тоді очолював М. Хрущов, вважав, що люди, розстріляні в Бабиному Яру, пам'ятника не заслуговують. Я не

раз чув такі розмови київських комуністів: – Це в якому Бабиному Яру? Де жидів постріляли? А з чого це ми повинні якимось пархатим пам'ятники ставити? Дійсно, настав державний антисемітизм 1948–1953 років, питання про пам'ятник був знятий. Після смерті Сталіна стали знову лунаати обережні голоси, що Бабин Яр, власне, не тільки єврейська могила, що там втричі або вчетверо більший відсоток росіян та інших національностей. Такі аргументи мені завжди здавалися дикими: значить, якщо довести, що якийсь відсоток більше, то пам'ятник стоїть споруджувати тільки в такому випадку? Як можна взагалі вважати відсотки? У Бабиному Яру лежать ЛЮДИ» [8, с. 328].

В пояснювальній записці КДБ відстоювалася офіційна позиція – що антисемітизм не існував в СРСР. Це не дивно – радянська держава позиціонувала себе інтернаціональною. Наводимо відомості щодо цих висловів у «записці»: «Промовці і присутні, поряд із закликком вшанувати пам'ять загиблих, висловлювали невдоволення з нагоди неприбуття на мітинг офіційних представників влади, не ухваленням заходів до спорудження пам'ятника і наявністю нібито антисемітизму в країні, що виражається в нерівноправному становищі євреїв по відношенню до інших націй, відсутність єврейських шкіл, театрів...» (ГДА СБУ – Ф.16. – Спр.949).

Але боротьба за пам'ять тривала постійно. Безумовно, що саме письменники, музиканти та художники є совістю нації. Деякі з творів були шедеврами, деякі – менш вдалим. У деяких ми бачимо історичну правду, в деяких, правда сильно перемішана з вигадкою і ідеологічними штампами. Сьогодні важко судити про мотиви тих чи інших авторів, але загальна тенденція була висловлена А. Кузнецовим: «Все в цій книзі – правда. Коли я розповідав епізоди цієї історії різним людям, всі в один голос стверджували, що я повинен написати книгу» [8, с. 14].

Але «правда» була донесена лише частково, про що пише сам автор: «Перед письменником в СРСР ця дилема стоїть завжди: або взагалі не друкуватися, або друкувати хоча б те, що цензура дозволила. Багато хто вважає, що краще донести до читача хоч що–небудь, ніж нічого. Я теж так вважав» [8, с. 7]. Автори постійно боролися за право говорити правду. Але вистояти в цій боротьбі вдавалося лише деяким. Одним з найбільш принципових виявився композитор Дмитро Шостакович. Він зумів витримати тиск, якому піддався навіть автор найвідомішого твору про Бабин Яр Євген Євтушенко. Цей процес тиску відбувався приблизно так: «Статейки в газетах були скупі і неприязні. Йшлося про те, що Шостакович ретіється в смітєвих баках нашої історії, узагальнює нетипові явища і очорнює наше прекрасне життя. Потім Євтушенко змусили змінити вірші. Це був страшний удар, але питання поставили так: або симфонія більше не виконується, або він править текст. У партитурі Шостакович текст не змінив, але на наступний раз Тринадцята звучала з деякими іншими куплетами в частині «Бабин Яр» [5, с. 101].

Саме об'єднання зусиль різних національностей сприяло розвитку плідної дискусії в суспільстві,

відстоюванню правди. «До кінця мітингу прибутку і взяли участь у виступах Некрасов, Дзюба, Антоненко–Давидович, які акцентували увагу присутніх на необхідності боротьби з антисемітизмом і об'єднання зусиль українського та єврейського народів, за збереження національної культури, що було схвально сприйнято учасниками мітингу. Особливо бурхливо, з націоналістичних позицій, проявила себе єврейська молодь» (ГДА СБУ – Ф.16. – Спр.949).

Ця подія стала сильним поштовхом до подальшого розвитку збереження історичної пам'яті: «У двадцять п'яту річницю перших розстрілів, а саме 29 вересня 1966 року, в Бабин Яр потягнулися люди з усього Києва. Кажуть, це було вражаюче видовище. Виник стихійний мітинг, на якому виступали Діна Проничева, письменник Віктор Некрасов, молодий український публіцист Іван Дзюба – і знову вони говорили про пам'ятник ... Оператори київської кінохроніки, почувши про мітинг, примчали і зняли його на кіноплівку, потім на студії вибухнув скандал, директор був знятий з роботи, а кіноплівка передана КДБ. Але, мабуть, влада занепокоїлася. Через кілька днів здивовані мешканці виявили трохи в стороні від Яру гранітний камінь з написом, що тут буде споруджено пам'ятник жертвам німецького фашизму. Коли привезли цей камінь і хто його ставив – ніхто не бачив. Але тепер, якщо іноземні гості наполягають, їх можуть повезти до цього знаку, попередньо обклавши його квітами. Після від'їзду гостей квіти прибираються» [8, с. 331].

Ми розглянули лише деякі аспекти цього питання. В подальших розвідках ми зупинимось на інших етапах становлення пам'яті про Бабин Яр.

Список використаних джерел

1. Восленский, МС., 1991. 'Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза', М.: «Советская Россия» совм. с МП «Октябрь», 624 с.
2. 'Герой Украины – Татьяна Маркус, выдающаяся киевская подпольщица [Текст]: (к 90–летию со дня рождения)', 2011, *Нац. ист.–мемор. заповедник «Бабий Яр», Фонд «Память Бабьего Яра»*; авт.–сост. И. М. Левитас, Киев: [б.у.], 26 с.
3. Евтушенко, Евгений Александрович (1933–), 1962. 'После Сталина: Наследники Сталина; Бабий Яр и др.', Введ. А. М. Гурвича, Chicago (Ill.): *Russ. lang. specialties, Corp.*, 84 с.
4. Евтушенко, Евгений Александрович (1933–), 2012. 'Я пришел к тебе, Бабий Яр... [Текст]: история самой знаменитой симфонии XX века', Москва: *Текст Книжники*, 141, [1] с.
5. Євстаф'єва, Т.О., 2011. 'Трагедія Бабиного Яру крізь призму архівних документів Служби безпеки України', *Архіви України*, №5 (275), с. 137–158. [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2011_5_14
6. 'Книга памяти [Текст]: Бабий Яр', 1999, *Єврейський совет України, Киевское общество еврейской культуры, Фонд «Память Бабьего Яра»*; авт.–сост. И. М. Левитас; ред. кол. И. М. Левитас [и др.], К.: [б.у.], 300 с.
7. Кузнецов, А., 1991. 'Бабий Яр: Роман–документ', М.: *Сов. писатель: Ред.–произв. агентство «Олимп»*, 334 с.
8. Мицель, М. 2004. 'Евреи Украины в 1943–1953 гг.: Очерки документированной истории', К.: *Дух і Літера*, 362 с.

References

1. Voslenskij, MS., 1991. 'Nomenclatura. Gospodstvujushij klass Sovetskogo Sojuza (Nomenclature. The ruling class of the Soviet Union)', М.: «Sovetskaja Rossija» совм. с МП «Oktjabr'», 624 s.

2. 'Geroj Ukrainy – Tat'jana Markus, vydajushhajasja kievskaja podpol'shhica [Tekst]: (k 90–letiju so dnja rozhdenija) (Hero of Ukraine – Tatiana Markus, an outstanding Kiev underground worker [Text]: (on the 90th anniversary of her birth))', 2011, *Nac. ist.–memor. zapovednik «Babij Jar», Fond «Pamjat' Bab'ego Jara»*; avt.–sost. I. M. Levitas, Kiev: [b.i.], 26 s.
3. Evtushenko, Evgenij Aleksandrovich (1933–), 1962. 'Posle Stalina: Nasledniki Stalina; Babij Jar i dr. (After Stalin: Stalin's heirs; Babi Yar and others)', Vved. A. M. Gurvicha, Chicago (Ill.): *Russ. lang. specialties, Cop.*, 84 s.
4. Evtushenko, Evgenij Aleksandrovich (1933–), 2012. 'Ja prishel k tebe, Babij Jar... [Tekst]: istorija samoj znamenitoj simfonii XX veka (I came to you, Babi Yar ... [Text]: the story of the most famous symphony of the XX century)', Moskva: *Tekst Knizhniki*, 141, [1] s.
5. Jevstaf'jeva, TO., 2011. 'Tragedija Babynogo Jaru kriz' pryzmu arhivnyh dokumentiv Sluzhby bezpeky Ukrai'ny (The Babi Yar tragedy through the prism of the archival documents of the Security Service of Ukraine)', *Arhivy Ukrai'ny*, №5 (275), s.137–158. [online] Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2011_5_14
6. 'Kniga pamjati [Tekst]: Babij Jar (Memory Book [Text]: Babi Yar)', 1999, *Evrejskij sovet Ukrainy, Kievskoe obshhestvo evrejskoj kul'tury, Fond «Pamjat' Bab'ego Jara»*; avt.–sost. I. M. Levitas; red. kol. I. M. Levitas [i dr.], K.: [b.i.], 300 s.
7. Kuznecov, A., 1991. 'Babij Jar: Roman–dokument (Babi Yar: a novel document)', M.: *Sov. pisatel': Red.–proizv. agentstvo «Olimp»*, 334 s.
8. Micel', M. 2004. 'Evrei Ukrainy v 1943–1953 gg.: Ocherki dokumentirovannoj istorii (Jews of Ukraine in 1943–1953: Essays on Documented History)', K.: *Duh i Litera*, 362 s.

* * *

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Асланов С. Дж. Веровання населення Барди місце паломництва Имамзаде (Вірування населення Барди місце паломництва Имамзаде)	7
Баран І. В. Українсько–польські взаємовідносини в Галичині на початку ХХ століття (1900–1914 рр.)	10
Білоконь А. С. Роль державних і громадських організацій у подоланні дитячої безпритульності та бездоглядності в УСРР 1920–х рр.	16
Братусь І. В., Михалевич В. В., Гунька А. М. Боротьба за історичну пам'ять Бабиного Яру	21
Гірна Н. М. Культурно–освітня діяльність Патріарха Йосифа Сліпого	24
Довжук І. В. Шлях історика: до 75–річчя доктора історичних наук, професора Г. Д. Казьмирчука	28
Жаркевич Н. Кавалер ордена «Геродота Галікарнаського» з Кальника	35
Журавльов Я. О. Проблеми комунального та транспортного обслуговування у зверненнях громадян до ЦК КПУ (друга половина 1960–х – перша половина 1980–х років)	37
Іванова Л. Г. Концепція слов'янського федералізму М. Костомарова і російська демократія (1840–1860)	41
Коваль О. С. Храми запорозького козацтва часів Нової Січі	49
Ковальський С. В. Президент Кіпру архієпископ Макаріос III в суспільних та політичних оцінках США (1960–1977 рр.)	53
Корзун О. В. Наукові дослідження Всесоюзного науково–дослідного інституту цукрової промисловості у роки Другої світової війни	57
Лавріненко О. В. Розвиток теоретичної електротехніки в Інституті електродинаміки НАН України (1991–2017 рр.)	63
Лаврут О. О. Деякі аспекти будення учительства Української РСР перших повоєнних років (друга половина 1940 – початок 50–х років)	70
Луцук В. В. Самоідентифікація сімейства Уоллесів у американській фермерській традиції	78
Лякович Р. С. Військові мобілізації до дієвої армії УНР на Київщині (листопад 1918 – лютий 1919 рр.)	82
Махорін Г. Л. Ветеринарна освіта і наука в Україні у радянську добу	89
Печериця Т. В. В. Нікітін – визначний подвижник України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.	93
Пустовалов С. Ж., Чухрай Л. О. Відтворення в макетах гарячих виробництв ранніх східних слов'ян	97
Пуховець Д. С. Ікарій як приклад провінційного римського чиновника кінця ІV ст. від Р.Х. (за промовами Лібанія)	101
Ряполова А. В. Імміграція та імміграційна політика в США: історіографічні підходи	106
Садыгова Ясемен Фейзулла гызы. Библиографические ресурсы по азербайджанской археологии и этнографии: создание, развитие и современное состояние (Бібліографічні ресурси по азербайджанській археології та етнографії: створення, розвиток і сучасний стан)	110
Сваволя І. З. Гендерна політика: проблематика ролі жінки у цивільно–військових відносинах	115
Святнюк К. Д. Державно–правовий статус Західноукраїнських земель 1919–1939 рр. у складі Другої Речіпосполитої	119
Танцюра К. Г. Причини громадянської війни 1948 р. та перехід до Другої республіки у Коста–Ріці	123
Терещенко Н. М. Оцінювання урядових програм та політик у контексті забезпечення якості електронних адміністративних послуг	128
Ткачук А. П. Відмова від ядерної зброї в політичному дискурсі українських партій першої половини 1990–х рр.	133
Труба Р. І. Степ у дослідженнях Омеляна Терлецького	138
Харламов М. І. Міські пожежні команди УСРР у 1931–1934 роках	142
Чайка В. В. Діяльність музичних колективів української діаспори в США і Канаді другої половини ХХ ст.	145
Чорна Н. А., Осмоловська О. Ю. Відносини Болонського університету з католицькою церквою у ХІ–ХІV століттях	150
Шаравара Т. О., Шульга В. Ю. Жіночі сережки в комплексі прикрас України кінця ХІХ – початку ХХ ст.: види, стилі, регіональні особливості	155

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Григоренко О. Рецензія на монографію. Трембіцький А. М. Родина династія Січінських–Чехівських–Січинських–Шандорів: просопографічний портрет (ХVІІІ – ХХІ ст.): монографія. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2019. 850 с.	158
--	-----

CONTENT

HISTORICAL SCIENCES

Aslanov S. J. Beliefs of the population of Bardalmamzade pilgrimage site	7
Baran I. V. Ukrainian–Polish relations in Galicia at the beginning of the 20th century (1900–1914)	10
Bilokon A. S. The role of state and public organizations in overcoming children’s homelessness and neglect in the USSR 1920–s	16
Bratus I. V., Mykhalevych V. V., Gunka A. M. Struggle for the historical memory of Babyn Yar	21
Hirna N. M. Cultural educational activities of Patriarch Josyf Slipyi	24
Dovzhuk I. V. The path of the historian: for the 75th anniversary of doctor of historical sciences, Professor G. D. Kazmirchuk	28
Zharkevich N. Cavalier of the Order of Herodotus Galikarnas’kyj from Kalnik	35
Zhuravlov Ya. O. The problems of municipal and transport services in the citizens appeals to the CC CPU (the second half of 1960th – the first half of 1980th)	37
Ivanova L. G. The concept of M. Kostomarov’s Slavic federalism and Russian democracy (1840–1860)	41
Koval O. S. Churches of Zaporozhian Cossacks at the times of New Sich	49
Kovalskiy S. V. The president of Cyprus archbishop Makarios III in the US social and political opinion 1960–1977	53
Korzun O. V. Scientific researches of the All–union research institute of saccharine industry are in the years of Second World War	57
Lavrinenko O. V. Development of theoretical electrical engineering at the Institute of electrodynamics of NAS Ukraine (1991–2017)	63
Lavrut O. O. Some aspects of the construction of the Ukrainian SSR study of the first postwar years (second half 1940 – beginning of 50th years)	70
Lushchak V. V. Self–determination of the Wallaces’ family in American farming tradition	78
Liaskovych R. S. Military mobilization to the acting army of UPR in Kyiv province (November 1918 – February 1919)	82
Mahorin G. L. Veterinary education and science in Ukraine in the Soviet era	89
Pecheritca T. V. V. Nikitin – the outstanding ascetic of Ukraine in the late XIX – first half of the XX century	93
Pustovalov S. Zh., Chuhrai L. O. Museum reconstruction of early eastern Slavs’ hot production	97
Pukhovets D. S. Scarius as an example of a provincial Roman official at the end of the IV century A.D. (according to Libanius’ orations)	101
Riapolova H. V. Immigration and Immigration policy in the USA: historiographical approaches	106
Sadigov Yasemen Feyzulla. Bibliographic resources of Azerbaijan archeology and ethnography: creature, development and modern state	110
Svavolya I. Z. Gender policy: women’s role in civil – military relations	115
Sviatniuk K. D. State–legal status of western Ukrainian lands 1919–1939 in the composition of the Second Rzeczpospolita	119
Tantsiura K. H. Causes of the civil war of 1948 and transition to the Second Republic in Costa Rica	123
Tereshchenko N. M. Evaluation of government programs and policy in the context of providing quality of electronic administrative services	128
Tkachuk A. P. Denial of nuclear weapons in the political discourse of the Ukrainian parties of the first half of the 1990’s.	133
Truba R. I. Steppe in the researches of Omelian Terletsky	138
Kharlamov M. I. Urban fire brigades of the Ukrainian SSR in 1931–1934	142
Chaika V. V. Activity of music collectives of Ukrainian diaspora in the USA and Canada of the second half of XX century	145
Chorna N. A., Osmolovska O. Y. Relations of the University of Bologna with Catholic Church in XI–XIV centuries	150
Sharavara T. O., Shulha V. Yu. Women’s earrings in a set of jewelry of Ukraine in late 19th and early 20th century: kinds, styles, regional peculiarities	155

SCIENTIFIC LIFE

Grigorenko A. Review of the monograph: Trembitsky A. M. The family dynasty of Sitsinsky–Chekhov–Sichinsky–Shandorov: a prosopographic portrait (XVIII – XXI centuries): a monograph, Khmelnytsky: FOP Stryhar A. M., 2019, 850 p.	158
---	-----

